Unificarea Bisericii Unite cu
Biserica Ortodoxă Română în 1948

André KOM
(Universitatea din Amsterdam)

1. Introducere

Încă din 1700 naşterea Bisericii Române Unite a provocat o controversă. Lipsa de date oficiale cu privire la creştinarea românilor, concurenţa ideologică privind orientalizarea (sau occidentalizarea) creştinismului român şi legarea problemei confesionale de problema identităţii naţionale pe de o parte, iar pe de alta lipsa datelor privind înfăptuirea unirii cu Roma şi acţiunile prozelitiste ale uniţilor şi ortodocşilor în decursul anilor au ţinut discuţia vie timp de trei secole. Polemicile au existat şi în sânul bisericii unite, între fracţiunile de orientare latină şi bizantină. Dezbaterile confesionale au culminat în perioada interbelică, când au fost alimentate de redactarea constituţiilor din 1923 şi 1938, legii cultelor şi concordatului cu Roma. Al doilea război mondial a întrerupt însă dezbaterile, provocând în acelaşi timp unele modificări în relaţiile dintre: (1) statul român şi biserica catolică şi (2) biserica ortodoxă şi cea greco-catolică. Ambele relaţii s-au caracterizat prin ambiguitate şi atitudini paradoxale de solidaritate şi îndepărtare.

După 1944 statul român a adoptat o politică religioasă bazată pe principiul divide et impera, cu menirea să subjuge cultele prin distrugerea independenţei şi influenţei lor „reacţionare", să secularizeze societatea şi instituţiile sale (în pofida declaraţiilor publice, biserica nu a fost separată de stat, ci doar de şcoală), să creeze o divizare a clerului în aripi „reacţionare" şi „progresiste", cea din urmă constituind un instrument util în vederea lărgirii bazei sociale a puterii comuniste. În acelaşi timp autorităţile au realizat o selecţie a elementelor „utile" (progresând democratic) şi cele „duşmănoase" statului. Mai ales în urma intrării în război rece (1947), când ideea

„căii naţionale spre socialism" a fost înlocuită cu impunerea uniformităţii în lagărul sovietic, s-a dezvoltat schema interpretativă binară a celor două lagăre democratic şi capitalist. În această a doua fază, ideologia ateo-marxistă s-a făcut mai simţită decât în primii ani imediat după al doilea război mondial, când pragmatismul şi ideea de coalition building au prevalat. Aplicarea acestui sistem bifazic s-a putut remarca atât în Uniunea Sovietică interbelică cât şi în România de după 1944 şi din nou după 1964.

Statul român nu a avut o atitudine anti-catolică a priori (poate doar a-catolică), dar în urma refuzului ierarhilor catolici de a se adapta la „noile realităţi", biserica catolică a fost trecută în lagărul „capitalist-imperialist" al celor consideraţi duşmani ai regimului democratic - consolidat acum. Cu menirea să influenţeze opinia publică a fost dezlănţuită o campanie de propagandă dublată de o serie de măsuri administrative şi legislative care să intimideze clerul şi să afecteze biserica. A fost abrogat concordatul şi au fost emise mai multe decrete-legi care loveau toate cultele, dar îndeosebi pe cel catolic. La fel ca şi în Ucraina sovietică, autorităţile române au legat în 1948 conflictul politic dintre comunism şi „reacţiune" de rivalitatea confesională dintre ortodoxie şi catolicism. Ierarhia Bisericii Ortodoxe, epurată şi manipulată de statul român, dar în acelaşi timp procedând conform principiului colaborării simfonice în vechea tradiţie bizantină a constituit o excelentă „porta-voce" propagandistică anti-catolică, iar mai târziu o unealtă utilă în vederea dizolvării structurilor Bisericii Române Unite.

Tratarea problemei catolice s-a făcut cu aplicarea principiilor teoriei comunicării, deosebind un emiţător (Vaticanul), mai mulţi transmiţători (ierarhii şi clerul inferior) şi receptori (credincioşi), precum şi diferite canale (presă, scrisori pastorale, predici, conferinţe etc.). Pentru a putea manipula diferitele segmente ale bisericii, statul român a încercat să îngreuneze comunicarea dintre ele, lovind relaţiile din lanţul emiţător-receptori prin măsuri de cenzură, controlare şi interdicţie. În acelaşi timp s-a încercat cooptarea unor reprezentanţi ai clerului catolic, care să provoace trecerea bisericii în „lagărul

democratic. Măsurile neproducând efectul dorit, statul român a pus în aplicare un plan sistematic în scopul desfiinţării bisericii greco-catolice. Analog procesului suprimării bisericii unite din Ucraina, în toamna anului 1948 a fost „autodesfiinţată" Biserica Română Unită.

2. Desfiinţarea Bisericii Române Unite

Nu-mi propun, în cadrul acestui studiu, să redau toate amănuntele procedeului desfiinţării bisericii greco-catolice. Pentru a afla derularea exactă a tuturor evenimentelor din perioada septembrie-decembrie 1948 se poate consulta literatura de specialitate şi publicaţiile cu caracter memorialistic. În schimb, în cele ce urmează voi face o prezentare sintetică a întâmplărilor, structurată în etape, în vederea evidenţierii rolurilor jucate de autorităţi şi biserica ortodoxă. Astfel voi încerca să stabilesc contribuţia fiecăruia, nu pe baza unor idei (ca în istoriografia confesională din ultimii ani), ci pe baza unor fapte.

1. În toamna anului 1948 organele administrative efectuează o anchetă menită să stabilească atitudinea preoţilor greco-catolici cu privire la unirea bisericească [1]. Datorită eşuării încercărilor anterioare de a-i atrage pe episcopi şi clericii intermediari, autorităţile „coboară" la clerul de rând difuzând, pe canale laice şi ortodoxe, ştirea că la Cluj se pregăteşte o adunare preoţească în vederea „revenirii" prezidată de episcopul Iuliu Hossu. În momentul „când povestea prezidării [...] de către episcopul Hossu nu mai „prindea [...] i s-a schimbat persoana şi a fost pus în fruntea „acţiunii monseniorul Iuga, canonic din Cluj, apoi chiar prepozitul Brânzeu, iar în alte parohii s-a dat un nume local, cunoscut de preoţii din partea locului şi cu autoritate asupra lor" [2]. La finele lunii septembrie ministrul cultelor trimite tuturor preoţilor uniţi un formular prin care să delege pentru acest congres câte doi preoţi din judeţ. (De remarcat amănuntul că

judeţul constituie o bază politico-administrativă şi deloc bisericească.) Formularul - trimis de statul român - se referă explicit la apelurile părinteşti ale ierarhilor ortodocşi Nicolae Bălan şi Justinian Mariana lansate în mai-iunie 1948. În prealabil Siguranţa a chemat în toate centrele diecezane pe unii preoţi fruntaşi, de la care sunt stoarse adeziuni la ortodoxie. Cu aceste semnături, organele siguranţei, însoţiţi de câte un preot sau funcţionar greco-catolic, cutreieră în câteva zile aproape toate parohiile, ca să obţină cât mai multe adeziuni [3]

Majoritatea preoţilor refuzând să completeze formularul, dar autorităţile majorează presiunea. Mulţi preoţi sunt invitaţi la prefectură ca să semneze acolo cu „o mână de ajutor". Unii sunt ameninţaţi cu pierderea postului, alţii cu închisoarea, cu deportarea, cu despărţirea de familie. Cu alte cuvinte se exploatează sentimentele de paternitate, de familie şi de cămin. Alte metode includ maltratarea, falsificarea semnăturii etc. [4]. Alexandru Raţiu estimează numărul arestărilor în aceste zile la 250. Între timp episcopul Iuliu Hossu este împiedicat să-şi părăsească reşedinţa, iar vizitatorii episcopului sunt arestaţi. În urma acestei acţiuni se obţin în jur de 430 de adeziuni pentru unire, circa 25% din clerul greco-catolic.

2. La 1 octombrie 1948, într-o sală de gimnastică la Cluj, are loc adunarea celor 38 delegaţi, în prezenţa unor reprezentanţi ai executivului şi a mitropolitului ortodox Nicolae Bălan al Sibiului. Pr. Traian Belaşcu, ales preşedintele adunării, rosteşte o cuvântare ce exprimă dorinţa greco-catolică de a se elibera de „tutela Vaticanului, care împotriva principiilor evanghelice s-a angajat în frontul imperialismului agresiv, de aţâţător la noi războaie" [5]. Pr. Virgil Moldoveanu subliniază caracterul politic al reuniunii, afirmând că prin întoarcerea greco-catolicilor la ortodoxie, biserica trebuie să devină un factor „viu şi activ în cadrul vieţii de stat", iar preoţii cei pe care guvernul „să se poată rezima" în munca pentru „progresul democraţiei noastre populare" [6]. Un număr de 37 [7] de delegaţi semnează „Proclamaţia" (ce fusese pregătită dinainte, dovada o constituie textul formularului de delegare din septembrie) şi un „Apel" către

credincioşii ţării. Apoi delegaţii sunt transportaţi la Bucureşti.

3. În ziua de 3 octombrie, la Bucureşti, în palatul patriarhului, are loc primirea delegaţilor (rămaşi doar 36) în „staulul sfânt şi în păşunea [...] duhovnicească a Bisericii Ortodoxe Române" [8]. La biserica Sf. Spiridon Nou se săvârşeşte o liturghie solemnă cu participarea unor protopopi ortodocşi şi greco-catolici. Apoi se rosteşte actul sinodal de primire în biserica ortodoxă (ce va fi ratificat la 18 octombrie) şi „Apelul [delegaţilor] către toţi drept credincioşii din ţară", îndemnându-i să urmeze exemplul dat. Ceremonia se încheie cu o cuvântare a patriarhului Justinian şi semnarea festivă a condicii sinodale [9]

4. Se instituie la nivel local comisii de acţiune pentru revenirea credincioşilor şi preoţilor nesemnatari. Misiunea subprefecţilor, preoţilor, primarilor, notarilor, jandarmilor, preoţilor şi învăţătorilor din echipele mixte este de a explica justeţea celor decise la Cluj şi de a obţine până la 21 octombrie, dar preferabil până la 15 octombrie, semnăturile de trecere ale credincioşilor la ortodoxie. Într-o scrisoare circulară adresată protopopilor, Nicolae Popovici, episcopul ortodox al Oradiei, afirmă ca până la 15 octombrie Ministerul Cultelor cere să fie terminat procesul de trecere a credincioşilor greco-catolici la Biserica Ortodoxă Română. Episcopul îi îndeamnă pe preoţi să-şi facă datoria, altfel vor fi socotiţi de rea-credinţă şi trataţi ca atare [10]. Din mărturiile adunate în ultimii ani reies patru căi de obţinere a semnăturilor: (a) trecerea liberă, (b) exercitarea de presiuni asupra preotului şi credincioşilor prin: (I) privarea temporară de libertate; (II) ameninţarea cu arestarea, vizavi de preoţi; (III) punerea alternativei: trecerea imediată la ortodocşi sau predarea bisericii plus a inventarului ei, a casei parohiale, viei, pământului, etc.; (IV) câteodată biserica ortodoxă îi oferă preotului unit un scaun protopopesc în schimbul trecerii; (V) maltratarea; (VI) ameninţarea preotului cu alungarea copiilor săi din şcoală; (VII) interzicerea folosirii unor clădiri publice în scopul desfăşurării activităţilor

religioase, în cazul neexistenţei unei biserici; (VIII) la Hârţoaga, jud. Alba, preotul ortodox „s-a travestit în ofiţer şi a silit oamenii din Silea, Heripea şi alte sate să se lepede de credinţa catolică şi să treacă la ortodocşi" [11] ; (I-IX) evacuarea muncitorilor sau funcţionarilor din locuinţă (se estimează numărul celor alungaţi din casă în toamna 1948, numai în zona Teiuş (jud. Alba) la 5.000 [12]); (c) înşelăciune: (I) tabele pentru raţia de alimente, procurarea de cartofi, petiţii pentru înfiinţarea unei mori, etc. folosite ulterior ca liste de trecere la ortodoxie; (II) promisiunea neonorată că semnăturile vor fi şterse după control oficial; (d) fals: (I) semnături trecute din oficiu (la Ceaba, jud. Cluj, semnează secretarul de partid pentru toţi sătenii); în mai multe parohii cei trecuţi din oficiu sunt chemaţi la primărie ca să-şi ceară ştergerea de pe liste; mulţi nu se duc de frică; (II) tabele semnate de copii la şcoală; (III) semnături trecute de către preotul-trecător al comunităţii greco-catolice.

Se observă că nu a existat o unitate de metodă. Problemele s-au ivit mai ales cu privire la interpretarea articolelor 38 şi 39 din legea cultelor 177/1948, care reglementau formalităţile administrative de trecere. Pentru a lămuri situaţia, departamentul cultelor a publicat un comunicat privitor la aplicarea articolelor respective [13]. Totuşi, la 12 octombrie, Inspectoratul general administrativ din Cluj se simte nevoit să ceară relaţii suplimentare de la Ministerul Afacerilor Interne: „... dacă este în spiritul comunicatului: 1. A se considera ca încetată de a mai exista comunitatea cultului greco-catolic, ca urmare a actului unirii cu biserica ortodoxă română. 2. Dacă Primăria primitoare a declaraţiei de părăsirea cultului greco-catolic este obligată să mai notifice declaraţia comunităţii părţii componente a cultului greco-catolic, sau 3. În cazul enoriaşilor greco-catolici care fac declaraţiuni de trecere la alt cult, este cazul de a se înainta declaraţiunea la Ministerul Cultelor, considerând că prin actul unirii cu cultul ortodox, de drept şi de fapt, cultul greco-catolic a încetat de a mai exista" [14]. Ministerul Afacerilor Interne se adresează Departamentului Cultelor, al cărui titular, Stanciu Stoian, răspunde la 28 octombrie 1948, cu nota nr. 39766/948: „Treceri de la un cult la altul se pot face şi individual şi în grupe (capi de familie). În cazul

trecerilor greco-catolice la ortodoxism în momentul de faţă, ele se fac în grup [s.n]. În multe comunităţi locale (parohii) greco-catolice ele ating uneori procentul de 100% şi în cea mai mare parte trec de 75%. Acest lucru are drept urmare desfiinţarea virtualmente a acestor parohii [s.m], iar averea împreună cu biserica şi edificiile înconjurătoare urmează să revie odată cu credincioşii, comunităţii locale (parohiei) ortodoxe. În consecinţă, trecerile în discuţiune fac să dispară comunitatea greco-catolică locală chiar şi dacă ar exista credincioşi izolaţi. Actul unirii în sine, ca urmare a unei mişcări de mase, poate constitui un element de fapt al constatării dispariţiei cultului greco-catolic. [s.n.]. Primăriile sunt obligate în principiu a comunica declaraţiile de părăsirea comunităţii locale a cultului greco-catolic. Unde însă trecerile la ortodoxism reprezintă un procent de cel puţin 75%, comunitatea locală greco-catolică nemaiavând virtualmente existenţă şi rămânând doar credincioşi izolaţi ai cultului, comunicarea declaraţiunilor nu se mai poate face şi acestea vor fi înaintate conform comunicatului dat de Minister, Ministerului Cultelor" [15]. Între timp, în vederea facilităţii trecerii legale a fost emisă Hotărârea nr. 39.380 din 15 octombrie 1948 de către Ministerul Cultelor, care prevedea că pentru revenirea comunităţii sunt necesare numai semnăturile capilor de familie: „... în toate cazurile de trecere de la un cult la altul, când aceste treceri se produc în grupe, pentru stabilirea proporţionalităţii între cei trecuţi şi cei rămaşi, se va ţine seama numai de numărul capilor de familie" [16]

Problemele administrative îngrijorau şi conducerea bisericii ortodoxe, determinându-l pe patriarhul Justinian să se adreseze personal Ministerului Culelor: „Domnule Ministru, Legea pentru regimul general al Cultelor, din 4 august 1948, în art. 38 dispune: „declaraţia de părăsire a unui cult se comunică părţii componente locale a cultului părăsit prin autoritatea comunală locală. La cerere, autoritatea comunală respectivă este obligată să elibereze dovada facerii acestei comunicări. Fiind sesizat că unele primării n-au dat urmare acestei dispoziţiuni legale, din care cauză se produc încurcături şi noii adepţi ai unui cult nu pot face dovada că au părăsit cultul căruia i-au aparţinut, avem onoare a Vă ruga să binevoiţi a

interveni la Ministerul de Interne spre a lua măsuri ca primăriile locale să execute întocmai dispoziţiunile art. 38 din Legea regimului general al Cultelor [...]" [17]. Ca urmare, la 20 noiembrie 1948, Ministerul de Interne întocmeşte o circulară care să pună capăt problemelor: „Domnilor prefecţi ai judeţelor din ţară şi primăriilor oraşelor de reşedinţă şi municipiilor, Vă rugăm a lua măsuri pentru respectarea dispoziţiunilor art. 38 din Legea regimului general al Cultelor din 4 august 1948" [18]

5. Ca şi cum totul ar merge „strună", la 21 octombrie 1948, cu ocazia împlinirii celor 250 de ani de la Unirea cu Roma din octombrie 1698, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române serbează contrafacerea acestei uniri. La Alba Iulia, în prezenţa a circa 20 de mii de participanţi, se ţine o slujbă solemnă în Catedrala Sfintei Treimi, botezată cu acest prilej „Catedrala Reîntregirii Bisericii Româneşti din Transilvania". Apoi se deschid lucrările Marii Adunări Bisericeşti (prezidate de Pr. Traian Belaşcu) şi urmează o sumedenie de cuvântări relevând ciudatul amestec de limbaj politic-naţionalist-religios menit să justifice revenirea la ortodoxie. Ilustrativă este moţiunea adoptată de Adunare în care se declară: „Astăzi, 21 octombrie 1948, la împlinirea a două veacuri şi jumătate de când aici în Bălgradul românesc, o parte din strămoşii noştri [...] au frânt unitatea religioasă a românilor ardeleni, unindu-se cu Roma papală, noi, cler şi popor, reprezentanţi ai tuturor românilor greco-catolici din Ardeal, Crişana şi Maramureş [...] ascultând porunca străbunilor noştri de pe Câmpul Libertăţii din 1848, urmând îndemnul pilduitor şi de totdeauna al tuturor bunilor români; mişcaţi de chemarea Î.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului din mai 1948 şi de părintescul apel al Întâistătătorului Bisericii ortodoxe, P. F. Justinian [...]; înţelegând semnificaţia adâncă a „Proclamaţiei de la Cluj din 1 octombrie 1948, a delegaţilor celor 430 de clerici greco-catolici, ca şi rostul Apelul aceloraşi slujitori din 3 octombrie 1948 [...] declarăm că rupem pentru totdeauna legăturile noastre de orice fel cu Vaticanul şi Roma papală, că ne încorporăm cu toată fiinţa noastră în Biserica Ortodoxă Română [...]; că ne vom supune cu fiască dragoste tuturor hotărârilor Sfântului Sinod al

Bisericii noastre Ortodoxe. De azi înainte toţi românii suntem şi vom rămâne pururea UNA în credinţa dreptmăritoare, UNA în slujirea statornică a poporului nostru şi UNA în ascultarea leală a comandamentelor de viaţa nouă ale scumpei noastre Republicii Populare Române. Mulţumiri sincere aducem P. F. Patriarh Justinian şi membrilor Sfântului Sinod, pentru toată părintească dragoste cu care ne-au îmbrăţişat vrerile şi doririle noastre curate. Membrilor Înaltului Prezidiu al R.P.R. şi Guvernului Ţării, aducem omagiul recunoştinţei noastre pentru libertăţile asigurate tuturor fiilor poporului, libertăţi care au făcut posibilă înfăptuirea reîntregirii bisericii româneşti. Şi pentru toate aceste binefaceri, lui Dumnezeu îi aducem „slavă [19]

Cu privire la această moţiune se pot semnala următoarele: (a) ceremonia reîntregirii bisericii dobândeşte un aspect simbolic prin faptul că ziua aleasă coincide cu împlinirea a 250 de ani de când s-a înfăptuit unirea cu Roma. Asemenea referiri caracterizează întreg procesul reunirii şi demonstrează o anume ştiinţă a instrumentalizării trecutului. (b) Invocarea trecutului vizează pe lângă „dezbinarea" bisericii din 1698 un şir de adunări menite să repare această greşeală istorică: momentele din mai 1848, mai 1948, 1 octombrie 1948 şi culminează cu adunarea (reprezentanţilor „tuturor" românilor greco-catolici) din 21 octombrie 1948. Astfel actul revenirii la ortodoxie devine o mişcare populară cu caracter religios. (c) Terminologia întrebuinţată nu pare a fi lipsită de inspiraţie nae-ionescieană, dar în textul de faţă termenii au pierdut semnificaţia iniţială din articolele interbelice ale lui Nae Ionescu: acum bunii români (greco-catolici) ionesceni, urmând îndemnul bunilor români (ortodocşi) din cuvântările participanţilor la adunare, vor deveni, prin actul revenirii, buni români democraţi ai R.P.R. De altminteri, se observă identificarea supunerii Sfântului Sinod, cu slujirea poporului şi ascultarea comandamentelor de viaţă nouă. (d) De asemenea se poate constata că revenirea greco-catolicilor, prin această moţiune, reprezintă în primul rând un act politic, prin ruperea legăturilor cu Vaticanul şi Roma papală. (c) De remarcat redactarea ultimului paragraf. Invocarea libertăţii religioase corespunde cu motivarea (în presă) a abrogării concordatului în vara anului 1948. Garantarea

libertăţii religioase în R.P.R înseamnă în acelaşi timp anularea motivelor ce au stat la baza unirii din 1698 şi astfel „libertatea religioasă" este prezentată ca motivul de fond al reîntregirii bisericii, trecând cu vederea faptul că libertatea de credinţă era o noţiune relativă, fiind limitată în funcţie de interesele superioare ale statului şi referindu-se doar la împărtăşirea individuală a unei credinţe, nu şi la libera ei exercitare sau manifestare, dacă acestea ar putea pune la îndoială perfecţiunea sistemului politic.

Cuvintele moţiunii reapar în „Legământul de credinţă faţă de Biserica Ortodoxă", rostită în aceeaşi zi, prin care foştii păstori şi fiii duhovniceşti ai Bisericii Române Unite se leagă şi se juruiesc să rupă odată pentru totdeauna legăturile cu Roma papală, reintegrându-se în biserica ortodoxă şi supunându-se Sfântului Sinod şi conducerii R.P.R.

6. Între 18 şi 29 octombrie sunt arestaţi toţi episcopii uniţi şi o parte dintre vicari, canonicii, protopopii şi preoţii de la Blaj. În ziua de 29 octombrie 1948 toţi deţinuţii sunt duşi la Sibiu, unde li se cere, în audienţe individuale, trecerea la ortodoxie. În urma refuzului colectiv, clericii sunt transportaţi la Bucureşti. Separându-se preoţii de episcopi, primii sunt duşi la seminarul monahal al mânăstirii Neamţ, iar ceilalţi la reşedinţa patriarhală de la Dragoslavele. Până la 9 noiembrie numărul persoanelor reţinute la Neamţ creşte la 25, nou-veniţii fiind cu toţii preoţi cu funcţii de conducere. Prin arestarea acestora, statul urmăreşte accelerarea procesului de reintegrare a credincioşilor în biserica ortodoxă şi în acelaşi timp prevenirea organizării rezistenţei greco-catolice. Ambele grupuri de arestaţi sunt vizitate de delegaţii ortodoxe: episcopii sunt vizitaţi de însuşi patriarhul Justinian, iar preoţii în zilele de 20 şi 25 noiembrie de arhimandritul Teoctist Arăpaşu. În acelaşi timp este introdus un preot ortodox în mijlocul celor de la Neamţ, ca să-i spioneze timp de 2 săptămâni. Delegaţiile propun trecerea la ortodoxie în schimbul libertăţii, dar rezultatul obţinut este slab: doar patru preoţi decid să „revină" la biserica ortodoxă.

În acelaşi timp sunt preluate imobilele şi celelalte bunuri greco-catolice. Procesul împărţirii bunurilor va continua până în anii 1960. Catedralele episcopale sunt preluate de ierarhii ortodocşi. La sate, lăcaşurile de cult sunt preluate mai ales în duminicile din noiembrie 1948. Acţiunea provoacă o rezistenţă violentă din partea sătenilor. Acţiunea de ocupare a unor mănăstiri trezeşte o rezistenţă şi mai puternică. Cunoscut este cazul mănăstirii Bixad, centru de pelerinaj, unde autorităţile venite în vederea preluării sunt pur şi simplu alungaţi de o mulţime de ţărani [20]. Statul reacţionează cu forţa: în noaptea de 19 octombrie mănăstirea este preluată cu ajutorul a 15 camioane cu soldaţi înarmaţi [21]. Tot cu forţa vor fi arestate maicile Congregaţiei Maicii Domnului. Surorile vor fi deportate la Obreja unde vor sta până la 10 septembrie 1949 [22].

După desfiinţarea de fapt a Bisericii Române Unite urmează decretul nr. 358/1 decembrie 1948, reglementând încetarea existenţei legale a organizaţiei bisericii române unite şi împărţirea bunurilor ei între statul român şi biserica ortodoxă. Textul decretului, prin care este „desfiinţată" de drept biserica unită, li se comunică în mod oficial episcopilor închişi la Dragoslavele. Concomitent patriarhul Justinian le trimite o adresă prin care îi invită să-şi ceară pensionarea şi un domiciliu, prin mijlocirea Patriarhiei. Episcopii fuseseră înlăturaţi încă din septembrie 1948, deci dacă episcopii pensionaţi s-ar repensiona acum prin mijlocirea bisericii ortodoxe, acest gest putea fi interpretat ca încadrare în rândurile pensionarilor ortodocşi, adică drept trecere la ortodoxie. Propunerea este însă respinsă în unanimitate, după care urmează măsuri punitive: episcopii Alexandru Rusu şi Ioan Suciu sunt izolaţi, consideraţi recalcitranţi, iar celorlalţi li se va limita cantitatea de mâncare şi căldură timp de trei luni.

La 27 decembrie statul emite H.C.M. nr. 1719/1948, care prevede numirea membrilor în comisia interparlamentară însărcinată cu împărţirea bunurilor greco-catolice. Este o eroare să se creadă că această comisie nu a funcţionat niciodată. Arhivele existente atestă în mod neechivoc întrunirile comisiei, care şi-a început lucrările imediat după înfiinţare. În perioada 6-21 ianuarie 1949, de pildă, se întocmesc

mai multe procese-verbale cu menirea de a repartiza organelor centrale şi „în interes general bisericesc", averea mobilă şi imobilă a organizaţiilor „fostului cult greco-catolic". Mai mult, din unele formulări din respectivele procese verbale, se poate deduce că autorităţile au început formalităţile în vederea împărţirii acestor bunuri încă din octombrie 1948, adică înainte de a lichida în mod oficial biserica unită.

Expunerea de sus pune în evidenţă colaborarea dintre statul român şi Biserica Ortodoxă Română în procesul desfiinţării bisericii greco-catolice. Rolurile fiecăruia am încercat să le rezumăm în următoarea schemă:

Etapa

Perioada

Acţiunea

Executantul

Secondantul

1

2

3

4

5

6

vara anului 1948

27 sept. - 1 oct. 1949

2 - 3 octombrie 1948

3 - 20 octombrie 1948

21 octombrie 1948

din 22 octombrie 1948

Pregătirea unirii

Unirea clerului

Primirea clerului în B.O.R.

Unirea credincioşilor

Primirea credincioşilor în B.O.R

Asigurarea unirii [23]

Statul român

Statul român

B.O.R.

Statul român

B.O.R.

Statul român

B.O.R.

B.O.R.

-

B.O.R

-

B.O.R

Pentru colaborare pledează şi faptul că patriarhul Justinian putea să afirme deja pe 13 septembrie 1948, deci înainte de a se manifesta activ statul comunist în mecanismul descris mai sus: „Cu ocazia investirii mele am adresat un cuvânt către fraţii români din Ardeal, din strana stângă, care se lasă amăgiţi de câţiva conducători, care îi îndeamnă să asculte de conducătorii din afară şi nu de cei fireşti. Am făcut apel atunci la patriotismul lor de români, ca să lase oile care ni le-au răpit acum 250 de ani de ani, ca să poată veni iarăşi la staul. Ei au zâmbit şi au făcut ironii. Dacă s-a anulat concordatul, alte acte vor urma. Noi nu cerem decât egalitate [...] Am suferit din partea romano-catolicilor ca unii ce eram consideraţi ca o cenuşăreasă, ca unii care am pierdut clasa cultă. Acum a venit vremea să fie egalitate, aşa cum propovăduieşte creştinismul. Pot să anunţ deci, că dacă acei păstori mincinoşi şi români trădători de neam, mai caută să ţină sub amăgire oile, ne vom duce noi să ne adunăm oile [...] Vă asigur că toate angajamentele care le-am luat vor fi respectate" [24]

Cu toate acestea mi se pare că în ce priveşte această colaborare dintre statul român şi Biserica Ortodoxă Română, unii istorici greco-catolici privilegiază rolul bisericii ortodoxe. Alexandru Raţiu vorbeşte de un plan („diabolic"), inspirat de Moscova şi elaborat în vara 1948 de către patriarhia ortodoxă, în colaborare cu Ministerul Afacerilor Interne, Ministerul Cultelor şi un preot greco-catolic [25]. Cu

alte cuvinte: biserica ortodoxă ar fi fost patronul acţiunii, iar statul român ar fi ajutat-o s-o execute. Idei asemănătoare întâlnim în cartea Cardinalului Iuliu Hossu. Autorii cărţii sugerează (p. 202) o posibilă influenţă a mitropolitului Bălan asupra lui Petru Groza, prin tatăl lui, A. Groza, preot ortodox. În privinţa inspiraţiei moscovite, mai mulţi istoriografi greco-catolici [26] au afirmat că patriarhul rus, Alexei, ar fi poruncit desfiinţarea bisericii unite încă din iunie 1947. Bazându-mă pe cele expuse în articolul de faţă, aş vrea să nuanţez această poziţie a istoriografiei greco-catolice, care mi se pare cel puţin speculativă. Din schema de sus rezultă că nu biserica ortodoxă a patronat unificarea bisericii ci mai degrabă statul român. În sprijinul acestei teze vine informaţia din numeroasele rapoarte întocmite de organele Ministerului de Interne. Într-o dare de seamă poliţienească de pe raza Inspectoratului Jandarmeriei Cluj, pe perioada 25 octombrie - 25 noiembrie 1948, se spune: ,,Frământările ce au luat naştere în urma măsurilor luate de Guvern în legătură cu trecerea de la religia greco-catolică la cea ortodoxă, au creat în rândurile populaţiei unele nemulţumiri, însă în urma măsurilor ce se iau de către Serviciile de Securitate se va ajunge la aplanare. Activitatea preoţilor greco-catolici încă este simţită în rândurile populaţiei, din care cauză ar fi necesar a se duce o muncă de lămurire din partea organelor de la centru. Se simte lipsa preoţilor ortodocşi" [27]

Neîndoielnic, conform unor indicaţii primite de la Moscova, autorităţile comuniste române, confruntate cu atitudinea inflexibilă a conducerii bisericii unite, au recurs la instrumentalizarea resentimentelor istorice ale unor ierarhii ortodocşi, în vederea desfiinţării bisericii greco-catolice. Trebuie observat că aceste resentimente au primit un nou imbold în vara 1948, cu prilejul congresului pan-ortodox, organizat tot la Moscova. Împletirea intereselor comune, rezultând într-o colaborare eficientă, a determinat astfel soarta bisericii greco-catolice. Rolul ierarhiei ortodoxe în procesul desfiinţării rămâne de necontestat. Trebuie remarcat faptul că pentru desfiinţarea la nivelul de bază a bisericii unite, stăpânirea politică avea în principiu două alternative: (a) eliminarea simplă a uniţilor (ceea ce ar fi însemnat arestarea, deportarea sau executarea

clerului şi credincioşilor) sau (b) eliminarea prin integrarea lor în altă structură. Guvernul a optat pentru a doua variantă, utilizând biserica ortodoxă drept structura asimilatoare. Doar elementele nepotrivite acestei structuri au fost tratate conform metodei eliminării simple (ierarhii, clerul statornic şi o parte din credincioşii rezistenţi).

În schema de sus, Biserica Ortodoxă Română figurează în toate momentele procesului. Totuşi consider rolul ortodocşilor a fi relativ modest, mai mult ritual-ceremonial şi instrumental. Doar în ultima fază, a consolidării unirii, rolul ortodocşilor va fi substanţial (vezi mai jos). În etapa întâia contribuţia B.O.R. se limitează la propagandă, în timp ce pregătirea administrativă este opera statului. În cea de-a patra etapă clerul ortodox funcţionează ca secondant al autorităţilor laice, iar în faza a doua reprezentanţii B.O.R. sunt doar prezenţi. Etapele 3 şi 5 sunt ceremoniale. Rolul ceremonial corespunde modelării acţiunii sub forma contrafacerii unirii din 1698. Astfel trebuie explicate alegerea celor 38 de delegaţi (ca şi în 1698) şi data 21 octombrie, aşa cum am remarcat mai sus. Curând va urma numirea preotului greco-catolic Teofil Herinianu ca episcop ortodox la Roman (1949), alegere probabil determinată de numele său Teofil (cu referire la Teofil, penultimul mitropolit ortodox al Ardealului din secolul al XVII-lea).

Istoricul Mircea Păcurariu admite în 1994: „Este adevărat că statul comunist avea tot interesul să rupă orice legături ale credincioşilor cu occidentul. Dar a pune totul pe seama statului ar fi o exagerare". Dacă ne aşteptăm însă, să citim în continuare o mărturisire a rolului jucat de biserica ortodoxă, ne înşelăm; dimpotrivă, Păcurariu susţine şi acum că unirea a fost de fapt opera credincioşilor greco-catolici, fiindcă în 1948 „erau pregătite condiţiile pentru o asemenea reuniune prin multele propuneri care s-au făcut până atunci şi chiar prin reveniri locale [în perioada interbelică, n.r.]" [28]. Totuşi, sus-descrisul caracter simbolic-ritual al unificării, relevând o contribuţie premeditată a ortodocşilor, combate teza „spontaneităţii" revenirii greco-catolicilor.

Revenind la tabelul de sus, observăm că unificarea bisericilor s-a realizat într-un interval scurt şi după un plan bine structurat. Apreciez că pe lângă forţă şi factorul surpriză a contribuit la succesul obţinut. De asemenea, iese în evidenţă caracterul duplicitar al acţiunii. Represiune, măsuri administrative şi legislative cu un scop politic, sunt prezentate ca un act religios (în timp ce unirea din 1698 este descrisă exclusiv ca un act politic). Episcopii uniţi şi cei mai apropiaţi colaboratori ai lor sunt închişi de către statul român în mănăstiri ortodoxe, unde ierarhii ortodocşi încearcă să-i convingă să „revină". Când aceste încercări eşuează, statul mută clerul greco-catolic de la aceste instituţii de integrare, la instituţii de eliminare/ exterminare (în primul rând închisoarea de la Sighet). Simultan statutul clericilor se schimbă de facto din reţinut în deţinut.

Note

[1] Memoriul Episcopatului Român Unit către Preşedintele Marii Adunări Naţionale, Bucureşti, 7 octombrie 1948, în: Silviu Aug. Prunduş, Clemente Plaianu (coord.), Cardinalul Iuliu Hossu, Cluj-Napoca 1995, pp. 213-214. Pr. Iuliu Raţiu, „Revenirea din 1948 sau Unificarea Bisericilor Româneşti. Păţaniile mai multora. Amintirile şi comentariile unuia care şi el a trăit-o, manuscris, relevă că la 22.09.1948 a fost vizitat de un deputat greco-catolic, venit cu propunerea să colaboreze în vederea unificării bisericilor, sau măcar (citez) „pipăitul pulsului", astfel ocolindu-i pe episcopi, care „nu se bucură de încrederea guvernului în privinţa aceasta [...] Este mai ducător la scop, că acţiunea să pomenească de jos [...], iar episcopii să fie puşi în faţa unui fapt împlinit".

[2] Iuliu Raţiu, mss. cit.

[3] Alexandru Raţiu, Persecuţia Bisericii Unite, Oradea, 1994, pp. 43 - 45.

[4] Cf. Anton Moisin, Istoria marii prigoane contra Bisericii Române Unite cu Roma, greco-catolice, între 1948-1998, vol. 1, f.1.,

1998, pp. 24-25.

[5] Al. Cerna - Rădulescu, D. V. Sădeanu, Reîntregirea bisericii românești din Ardeal. Biserica greco-catolică revine în sânul Bisericii Ortodoxe Române, București 1948, p. 8.

[6] Ibid., p. 11.

[7] Cu privire la neconcordanța dintre numărul semnatarilor și delegaților, explicațiile se contrazic: fuga unui delegat, boala acută, simulare de leșin etc. De asemenea numele delegatului rămâne obiect de controversă.

[8] Al. Cernea - Rădulescu, et al., op. cit., p. 23.

[9] Alexandru Rațiu, Persecuția..., p. 62, n. 20, afirmă că cei 36 de delegați au primit câte o recompensă în valoare de 40000 lei. În altă lucrare menționează suma de 2.000 de dolari (Al. Rațiu, Biserica furată, f. 1. [Oradea], f.a. p. 148). Deocamdată informația nu este sprijinită de alte surse.

[10] Ibid., p. 63.

[11] Vaidasigan Mănasie, scrisoare, în Anton Moisin, Mărturiile prigoanei contra Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolica, între anii 1990-1995, vol. 1, f.1., 1995, p. 246.

[12] Anton Moisin, Istoria marii prigoane..., p. 65.

[13] „Scânteia□, din 7 octombrie 1948.

[14] Arhivele Naționale București (în continuare A.N.B.) fond Ministerul Afacerilor Interne, Administrația Generală de stat, dos. nr. 63/1948, f. 92.

[15] Ibid., f. 93.

[16] „Monitorul Oficial", nr. 242/10.1948, p. 8314 (s.m.).

[17] A.N.B., ibid., f. 95.

[18] Ibid., f. 96.

[19] D. V. Sădeanu, 21 octombrie, 1948. Ziua reîntregirii bisericii româneşti din Ardeal. Adunarea bisericească de la Alba-Iulia. Clerul şi poporul Greco-catolic din Transilvania au revenit în sânul Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1948, p. 19-22 (s.m.).

[20] Cf. ANB, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei (IGJ), dos. nr. 34/1948, f. 282-283.

[21] Alexandru Raţiu, Persecuţia..., pp. 75-76.

[22] Ibid., pp. 76-77.

[23] Procesul de consolidare a unificării bisericeşti va continua până în anii ’80, În acest proces se poate face o deosebire între: (a) asigurarea unirii, sau eliminarea existenţială a bisericii unite, acţiune condusă de stat şi terminată în anii ’50 şi (b) consolidarea propriu-zisă a unirii, vizând asimilarea greco-catolicilor în Biserica Ortodoxă Română.

[24] Apud Silvestru Aug. Prunduş, Clemente Plăianu (coord.) Cardinalul Iuliu Hossu, p. 206. Este evident că biserica ortodoxă se ştia asigurată de statul român.

[25] Alexandru Raţiu, Persecuţia..., pp. 45 - 46.

[26] Silvestru Aug. Prunduş şi Clemente Plăianu, Anton Moisin, Alexandru Raţiu, Alexandru Mircea şi alţii.

[27] ANB, fond IGP, dos. nr. 35/1948, f. 96 (s.m.).

[28] Mircea Păcurariu, Uniaţia în Transilvania în trecut şi astăzi, Sibiu, 1994, p. 34 (s.n.).